

AZ ÉLŐ NYELVEK TANÍTÁSA.

I.

Nemcsak a nagy társadalmi életnek, hanem az iskola kis társadalmának is meg van a maga tragikuma, melynek sokszor akaratlan hőse az iskolából az élet szinpadára lépő ifjú. Talán mindnyájunkkal megtörtént, hogy midőn kezünkben a több-kevesebb „jeles“ érdemjeggyel ékeskedő érettségi bizonyítványunkkal, mint az élet különböző pályáira szóló útlevelel, a nagy küzdelemhez hozzá fogtunk: papíron kimutatott tudományunk cserben hagyott. Valóban még a legkitűnőbb ifjakon is gyakran megesik, hogy midőn hosszú évek során át szerzett ismereteikre akarnak az életben támaszkodni, földindulást éreznek lábak alatt, s nem egyszer bukniuk el, míg elvégre nagy nehezen megtanulnak egyenesen állni és járni. Avagy nem a valóságos tragikum rovatába tartozik-e az a tünet, melynek szemtanúja voltam, hogy t. i. a középiskolát jó sikerrel végzett, és német egyetemekre ment ifjak, midőn a szak-eladásokat könnyedén meg kellett volna érteniök és felhasználva haladniok: naphosszat a német-magyar szótár lapozásán bandukoltak, s rendszeres szellemi táplálkozás helyett kénytelen-kelletlen a tudomány forgács-szedőivé szegődtek. És ez a baj nem csak nálunk tapasztalható, hanem — vigasztalásunkra legyen mondva — más országokban is. Ezelőtt egy pár évvel történt, hogy egy francia tanár Németországba ment, hogy egyetemi előadásokat hallgasson, és a felső oktatás állapotával alaposan megismerkedjék. Erősen bizott szándéka könnyű sikerében, mert otthon nagy szorgalommal áttanulta német nyelvtanát; emlékezetbe véste az erős, a gyenge és vegyes névragozást; a rendes és rendetlen igeragozást; az igehatározókat, elöljáró szokat és névhatározókat; betanulta a németnyelv 248 rendetlen igéjét és a syntaxist; s midőn

a német nyelvtan ily módon mintegy a kisujjában volt: erőteljes önérzettel ment az egyetemre.

Ámde nagy lón ámulata, midőn azt tapasztalta, hogy hiába megy tanteremből tanterembe, a tanárok beszédéből egyetlen szót sem bir megérteni; egyetlen nyelvtani alakra, s egy árva rendetlen igére sem bir ráismerni.

Ilyetén lehangoltságában a jutott eszébe, hogy hiányos szóismerete lehet e tünemény oka. Nosza eléveszi a német szógyökök kézikönyvét, s négy nap alatt emlékezete diadalmaskodik mind az ezer szóból álló könyvön. De hogy' elámult-bámult, midőn az egyetemen most szint' ugy nem értette a tanár előadását, mint azelőtt. Tehát a könyves boltba szalad, s a könyvárus tanácsára megveszi az Ollendorf módszere 54-ik kiadását, mely kilenczven leczkében tárgyalja a német nyelvet. Három hónap neki hosszú idő, napjában egy-egy leczkével; tehát napját három részre osztva, az adagokat megháromszorozza, s mindennap bevesz Ollendorf-jából három leczkét. „Eltelik a harmadik hét, el a negyedik is — ugymond tanárunk följegyzéseiben — s már tudtam az egész könyvet; de tudtam-e németül? — Meglehet, de biz' arról nem volt tudomásom.“¹⁾ A gyakorlati próba a tanteremben ismét lesújtó volt, mert a tanár háromnegyed órai előadása alatt, a szók érthetetlen hanghalmazzá folytak össze.

De röviditem az elbeszélést. A szerencsétlen most már különböző módszerekhez kapkod: Jacotot, Robertson és Ploetz tanfolyamaival is megismerkedik; de mind nem használ semmit. Kétségbeesésében egy szokatlan, mondhatni hősies elhatározással, fejét az egész német szótár betanulására adta. Rendkívüli emlékező tehetségű egyén, minő tanárunk vala, harminczezer szót tanult be egy hónap alatt, tehát napjában ezeret, azzal az édes reménnyel, hogy nagy fáradságának jutalmát a megértett egyetemi előadásban fogja találni. Midőn a szótár-tanulás 30-ik napján az utolsó levellen is áthatolva, azt hitte, hogy most már elég alaposan megoldotta a nyelvtanulás kérdését, futva-fut az egyetemre, hogy elvegye a siker koszoruját. Ámde minő kétségbeeső helyzet — ugymond az illető — „nem értettem egy szót, egyetlen árva szót sem!“

¹⁾ A regényes színezetű leírást lásd Fr. Gouin: „Exposé d'une nouvelle méthode linguistique. — L'art d'enseigner et d'étudier les langues“ cz. műve bevezetésében. Paris, 1880.

S hogy megalázása teljes legyen, hazamenet összeakadt azokkal a francia munkásokkal, kik idejövetelekor utitársai voltak, s kik azóta, munkaközben, egészen belejöttek a német nyelvbe. Igen természetesen, mert ők nem a szók, nyelvtanok és szótárak iskolájában, nem is az élettelen lapokról szerezték ismeretöket, hanem magokról a dolgokról, a velök való bánás közepette. A mint a műszerekkel, a különböző anyagokkal és kezelésekkel banni kezdettek, ugyanakkor azoknak a neveivel és feldolgozásokra vonatkozó mondatokkal is megismerkedtek. Tehát a realitás volt az ő nyelvmesterök.

A mondottakból elég világos a tanúság. Az idegen nyelvek tanulása első sorban készség, minél fogva azokat úgy tanuljuk, mint akármelyik gyakorlati ügyességet: például a vivást, a tánczolást. Tehát az idegen élő nyelvet látás útján, könyvből tanulni akarni, annyi mint a dolgok természetes rendjét felforgatni. Hogy tanulta az az idegen munkás a nyelvet? Hallásból és nem látásból; szint-ugy, mint a hogy minden gyermek első sorban hallásból tanulja. Társalgással és a mindennapi élet eseményeihez való alkalmazkodással tanulták iskoláinkban e száz első felében a latin nyelvet, s ennyiben az a száműzött vagy mellözött anyanyelv helyét pótolta. Idegen nyelv tanulásakor a fül s a nyelv az igazi közvetítők az új ismeret és az agyrendszer között. Az idegen szavak megtartása a fül emlékezetéhez, s tovább menve a beszélő szervek emlékezetéhez fűződik. Ily hallási emlékezete van a zenésznek és színművésznek, s látási emlékezete a képirónak s képfaragónak. Aztán, mint mindenki tudja, a szem a színekért és alakokért van, s nem a hangokért és beszédért.

Hic locus est qua se via findit in ambas. Itt és e miatt tér el az új- és a régi nyelvek tanulása és tanítás módja; és ha az élő nyelveket mégis a régi mód szereint tanítják, könnyen bekövetkeznek a fentebbiekhez teljesen hasonló tragikus esetek.

II.

Sem időm, sem szándékom ezuttal szembe állítani a classicus és újkori nyelvek tanítása módszerét; de annyit röviden mégis jelezni kell, hogy minekutána amazokat par excellence az esz-

mék nyelvének, ezeket pedig a közélet nyelveinek nevezhetni: tanításuk módszere is merőben eltérő lesz egymástól.

A tanulónak, midőn pl. latinnyelvi feladatait készíti, latin mondatokat kell rekonstruálnia, újból szerkesztenie és alkotnia. Ennek a synthetikai munkának évekig való folytatása nagy mértékben neveli benne az intuitív erélyt, melynél fogva azokat a széttagolt mondatokat vagy mondatrészeket megszokja egy pillanattal a magok egységében felfogni. Innen van, hogy közéletünknek még ma is élő néhány, classicus műveltségű veteránja észjárásán és stílusán színtoly szembetűnő a latin gondolat típusa, mint pl. Berzsenyink némely ódáin a sapphoi mérték. Kétségtelen, hogy a latin és görög szónoki és bölcséleti művekből vett, s huzamos ideig tartó szöveg-gyakorlatnak kitörölhetetlen nyomai maradnak a növendékek elméjében, s iskolából kikerültök után is folyvást megérezhetni anyanyelvi prózájokon a szónoki erőt és antique virilitást.

Hogy mily nagy a különbség a class. nyelvek régi és mai tanításának módszerében és óratervében, valamint eredményében is, azt hiszem igen sok oldalról meg lőn immár vitatva; ellenben fölöttébb kevés gondot és figyelmet fordítottunk mostanáig az élő nyelvek tanítása módszerére. E részben akarom t. tanártársaimat egy kiváló nyelvtanár idevágó nézetei és elvei felől tájékoztatni.¹⁾

¹⁾ Le principe et la méthode des Langues Vivantes par Ph. Kuhff, professeur an Collège Chaptal, Paris 1886. E művet kiegészíti szerzőnek „Schule und Haus“ című gyakorlati tanfolyama a német nyelv tanulására 3 részben (Páris 1880—1886). E kitűnő mű elyben és szerkezetben legközelebb áll irodalmunkban Brassai Sámuel „Okszerü Vezér a német nyelv tanulására“ cz. művéhez, melyre e sorok írja is mindig nagy hálával gondol, s melyben Brassai ezelőtt jó 25 évvel lényegében a Kuhff járta útra ösvényt tört.

Nem lesz talán érdektelen, az összehasonlítás kedvéért, röviden jellemezni Brassai német és francia nyelvtanait.

Az „Okszerü Vezér“ és „Francia Nyelvmester“ kiinduláspontja és alapköve a phrasis, mely mellett az egész tanfolyam végeig megmarad. A tanuló e módszer szerint minden szót csupán csak mondatba foglalva ismer meg; példákrol megy a szabályokra, de azért e módszer még sem elemző, hanem kiváltképen szerkesztő, (synthetikus).

A mondatok lehető legegyszerűbben kezdve, lassanként és fokozatosan következnek egymásután. Az alanyból és igéből álló német vagy francia mondatban, midőn magyarra fordítatik, a tanító észlelteti a tanulóval a két idiom közti különbséget.

Az élő nyelv elsőben is mint hang létez, mint beszélt nyelv él, s e hangnak eleme a szó, mely az egyszerű tényt, tárgyat, lényt lefordítja, vagy tulajdonságai útján magyarázza.

A beszéd az az értelmi erő, mely a gondolatot formába önti, s ha azt tesszük az élő nyelv tanítása alapjául, az a nyelvnek oly természetes elemeire visz bennünket, melyek messze, nagyon messze esnek a könyvek elvont nyelvétől, a tudós szövegek zonájától. Az az irodalmak, vagy mondjuk a könyvek nyelve mellett feltárja előttünk — az érdekek és üzlet nyelvének óriási echoja alakjában idegen nyelvű szomszédaink társas, családi és egyéni életének

Az ehez hasonló egyszerű mondatokból alkotott gyakorlat áttanulása után, azoknak a mintájára más mondatokat alkottat a tanító, melyekben az alanyt és az igét a személytől és számtól függő különböző alakjaiban tünteti fel, de mindig a jelentő módon és annak jelen idejében. Minden új lépés, új gyakorlattal és a benne foglalt analog phrasisok elsajátításával, valamint annak az alkotásával jár. E gyakorlatok mindenikében, rendszerint csak egy új eszmét (akár formát) tanul meg a kezdő. Ha az eszmetársítás törvénye létezik az emberi észben, ez a mód biztosan és kitörülhetlenül megragasztja az így tanult formákat a kedv és figyelem által fogékonyná tett észben.

A fokozatosan s léptenkénti haladás azt az elvet is magában foglalja, hogy egy gyakorlatban se forduljon elé oly fogás vagy forma, melyet vagy belőle magából ne tanulna, vagy az előbbiekből már meg ne tanult volna a kezdő.

A bővített egyszerű mondatot és körmondatot Brassai Okszerű Vezére külön kötetben tárgyalja, a hol a növendék alkalom szerint megismerkedik az igének néhány idejével és a módjaival. Azokkal t. i. melyeket egymástól független mondatokban használhatni.

Biztos és tartós eredményt és a »lassan siess« értelmében való gyors haladást Brassai nyelvtani műveiből csak a következő szabályok tágitatlan megtartása mellett ígérhetni:

I. Egy gyakorlatot sem kell elhagyni s a következőre átlépni, míg a benne foglalt mondatokat tökéletesen át nem érti, és az utána nyomban következő világosításoknál fogva magának kimagyarázni nem tudja a tanuló. Az „átértés“-re megkivánja szerző, hogy a tanuló ne csak lefordítsa magyarra a német vagy francia gyakorlatot, hanem ezt a fordítást francziára és németre is helyes szórenddel s írással az eredetinek megtartása nélkül, vissza bírja fordítani. Ez a kettős fordítás elve oly nevezetes szerepű az idegen nyelvek tanulásában, mint a kettős könyvvezetés a pénztár kezelésben.

II. szabály. Minden gyakorlat megtanulását elemzés kövesse.

III. szabály. Minden újonnan tanult új formát alkalmazzon a tanuló a már megtanult régiebbekre.

ezernyi-ezer vonásait. És ezek a vonások teljességgel nem engedik, hogy a növendék évek sorozata alatt, szőrszálhasogató nyelvtani elemzés morzsáiból gyűjtögesse össze a nyelv szókinésének egy részét, mint a hogy' történik a latin és görög nyelv tanulása alkalmával. Itt nem a szónokok és bölcselők kijelölte magasabb régiokban mozog a növendék; s képzelete nem az én és nem-én, a lét és nem-lét ideális körében kénytelen szárnyalni, hanem a mindennapi élet legszemlélhetőbb s legconcretebb részeibe vezetetik be. Nem az eszmék magaslataival kezdődik tehát itt a tanulás, hanem a magaslatok lábánál elterülő törpe mindennapiságokkal: az úgynevezett közbeszéddel.

Comenius „Orbis sensualium pictus“-ában ezelőtt több mint 200 évvel remek példát adott arra, hogy a megtanulandó phrasisok concret természetűek legyenek, s az ifjú elméje fejlettségéhez mért gondolatokat költsenek.

Ámde mondhatják sokan, ez a nyelv a touristák, a vendégfogadók és a vasut-állomások nyelve. De hát nincs-e meg e nyelvnek is a maga nehézsége és titka, melyet ha legyőzhetünk, megkönnyebbedik az idegen társadalmakkal, s más országok gyermekeivel való érintkezésünk. Ez a turista-nyelv nem foglal-e magában számos oly elemi helyzetet, melyek a dolgok természetéből folynak. E helyzetek egészen közönségeseknek látszanak ugyan; de mögöttük oly háttér nyílik, mely komoly figyelmünkre érdemes, mert hiszen a fizikai élet kifejezéseivel ruházzuk fel erkölcsi életünk nyilvánulatainak legnagyobb részét. Minden erkölcsi és elvont eszménk, hasonlat útján, valamely tárgy vagy fizikai működés elnevezéséből kölcsönzött ruhába öltözködik. A mindennapi életben forgó egyénnek és beszédjének háttere, vagy ha úgy tesszük alapja, az ember, az ő érzelmeivel s gondolata világával. Lassanként ezekre is rákerül a sor, s megtanulja ezeket is beszédben kifejezni; ámde beszéde eleinte csak testi életének áll a szolgálatára.

Maradjunk csak turistánknál, a ki asztaltársaival és a cseledséggel való érintkezése alatt a házban időzve megismerkedik a tárgyak, a házrészek neveivel, a szolgálat és mindennapi élet kifejezéseivel. Ez az a házi nyelv, mely lassanként e szűkebb kör érzelmi és erkölcsi élete kifejezéseivel gyarapodván, az úgy-

nevezett családi nyelvvé bővül. Touristánk aztán, mihelyt első szükségait ki bírja fejezni, nyakába veszi a várost és a vidéket. Szótára újból gazdagodik az u. n. üzleti nyelvvvel, mely sokféleképen érintkezik a mindennapi, jobban mondva a társaséleti nyelvvvel, s melybe ugyancsak beletanul, ha huzamoson látogatja a muzeumokat, könyvtárakat, sétatereket, színházakat, nyilvános ünnepélyeket, stb.

A felvett példa ujjsmutatás a végre, hogy az élő nyelvek tanítása alkalmával minő körben mozogjanak a tanuló első tanulmányai. Neki is elsőben szóismeretével a legszűkebb térre, saját egyéniségére kell szorítkoznia, hogy aztán a házi, családi, üzleti és mindennapi vagy társaséleti nyelv legyenek az ő egyéni s kezdetleges nyelvét kibővítő gyűrűzetek.

Dehát azt vethetik tovább ellen, hogy a tanuló nem utazó, s nem is kerülhet oly körülmények közé, mint az élet különböző köreiből forgolódo turista. Igaz, csak hogy e bajon segíthetünk, ha őt fictio útján bevezetjük abba az idegen családba, környezetbe, országba. És ezzel a fictioval tanításunk végtelen sokat nyer, mert kezdetben egyszerűbb lesz, mint bármely egyéb tanítás és oly gyakorlatokat provokál, melyek a tanulót a lehető legjobban előkészítik, hogy majd valamikor, az illető idegen ország gyermekeivel, a lehető legsikeresebben érintkezzék.

A tanító maga olvassa fel elsőben az idegen szókat, hogy a tanuló hallja, s hallása gyakorlódjék. Majd a tanuló e szókat a realis élet konkrét tárgyaira vonatkozó mondatokba fűzi, s beszél kezdetben magyarul német szókkal, ismét magyarul franczia szókkal, és így tovább, mert sem ideje, sem bátorsága hosszas analysissal fonni, szőni a szók alakjait, törvényeit és mondatokba fűzésök elveit. Készen kapja őket s használja elsőben talán hibásan és helytelenül; de fődolog, hogy használja. Kezdetben a figyelem szóismeretre és a legkezdetlegesebb nyelvtani elemre irányul, s ez alapról kiindulva nem a múlt felé törekszünk, nem a Mons Palatinus réges-régi romjai közt botorkálunk, hanem a modern világ útjára térve, beállunk s a tanulót is beállítjuk a mindennapi élet és a közbeszéd vérkeringésébe.

III.

Az a vezér-szó, az a zászlóvivő, mely szótári és nyelvtani első szerzeményünk főtárgya: az ige; és az első nyelvtani alap: az igeragozás. Mint Brassaink mondja „a phrasis birodalmában az ige a legnagyobb hatalom.” Nagyon természetesen azért, mert az ád a mondatnak mozgást és életet. S valóban a gyermek, mint tudjuk, nem szókat, hanem mondatokat hall (ha még egyszer oly egyszerűek is azok) és ezekből ösztönszerűen kéri a legfontosabb elemet, az igét, minél fogva beszédében azt leginkább is hangsúlyozza.

A mondat e szerint főként az igéből áll, mely annál fogva, hogy egyéni működéseinket, vágyainkat, törekvéseinket kifejezi, fő, vagy uralkodó szóvá válik, s a többi szók csak az ő idei, módjai és személyei kiegészítésére valók.

A gyermek idegen nyelven is úgy kezd beszélni, mint anyanyelvén, t. i. megpróbálja kifejezni, hogy mi a baja most, ebben a pillanatban. Sem magából ki nem megy, sem a jelen pillanattól el nem távozik. És ennek az állapotnak a konstatálására legalkalmasabb az ige, melynek jelen idejével és parancsoló módjával alkotja az elemi mondatokat.

A tanítónak lehetetlen elég hosszasan időzni növendékével a beszédnek emez első phasisán. A tanulónak e fokon azt a nagy tényt kell megtanulnia, a mi titka a beszédnek: meg kell tanulnia a szóknak alakba öntését. Kétségtelen, hogy a 10—12 éves magyar fiú ösztönszerűen formulázza anyanyelvén azt, a mi őt érdekli; de midőn arra kerül a sor, hogy ugyancsak e személyes állapotait pl. német nyelven megfelelő nyelvtani végezetű s kellő rendezetű szókkal fejezze ki, ezt csak oly értelmi tények útján végezheti, melyekhez huzamos gyakorlással kellett hozzá szoknia. Hogy a magyar mondatot megfelelő német mondatra fordíthassa, annyira hozzá kell szokni a német szókhöz, hogy a magyar szó elgondolását nyomon kísérje a megfelelő német kifejezés. A végre már, hogy a német szó ily teljes-tökéletes sajátjává legyen, beható ismétlés szükséges. S még akkor is, ha a szóknak birtokában van, ha még egyszer oly egyszerű ítéletet akar is kimondani, a szók rendezetére és végezetére figyelnie kell, minél fogva

az ide vonatkozó gyakorlatoknak nagyon fokozatosoknak kell lenniök, hogy lassu menettel biztosítsuk a növendék haladását. Hasztalan akarja a tanító azzal siettetni a dolgot, hogy hiszen úgy is egyszerű mondatokkal és csekély jelentőségű grammatikai tényekkel, az igeragozásnak csak egyetlen idejével, s a névragozás tényeinek is a minimumával van dolog. Ám ezek a felnőtt felfogására nézve egyszerű dolgok, a növendék elméje előtt sokáguakká válnak, s mikor a mondat egységes alakjáról vagy kikerekítéséről van szó, növendékünk elkezd ingadozni, s értelme nem csekély botorkálás árán jut a kifejezés kívánt egységére. Neki oly mívelteteket kell végeznie, a melyek bonyolultságának mérlegelése csak ritka tanítónak jut eszébe.

Az anyanyelven ösztönszerűen keletkező ítéletet idegen szók ruhájába öltöztetve, új ítéletként mondani ki: imé itt van a nehézség fősúlya. Midőn tehát a növendék a fizikai vagy erkölcsi élet köréből vett gondolatot idegen idiomban fejezi ki, s ekként a lefordított eszmét új hangokkal házasítja össze: behatol a szellemnek abba a laboratoriumába, honnan, mint ősi nézleteink bányájából és a vele egybekapcsolt öntődeből, csengő érczéze feldolgozott alakok, kikerekített szók bocsáttatnak világgá.

Önként következik ebből, hogy a legigénytelenebb ígét sem szabad csak úgy taláalomra tanultatni a növendékkal, hanem annak ragozását, vonzatait, addig kell vele ismételtetni, míg különböző használata az emlékezetbe mélyen be nem vésődik. Elsőben minden mondat csak a jelenre és a jövőre vonatkozik; a növendék magáról és másról beszélve, a jelen és a jövő actiot kifejező végzetekkel ismerkedik meg. Aztán kerül a sor a múlt és jövő időből szerkesztett igealakokra. Az igeragozás és névragozás alakjainak illetén betanulása után mehetni csak az egyszerű ítéletről a szerkesztett mondatra, midőn valamely ítéletet nem nevekkal bővítünk ki, hanem alárendelt ítélettel. És ezzel a társalgási beszéd körébe jutunk, midőn nem csak magát a tényt, hanem annak előzményeit, avagy következményeit is tekintetbe vévén, kettős ítélettel fordítja le növendékünk ezt az actust, annak okát, fogamatát, s ilyen vagy amolyan feltételeit.

Az első két körében a beszédnek a nyelvtan az elemi syntaxisra szorítkozik, és az ige és névragozás nehézségét igyekszik kikerülni. Azonban a harmadik körben a tulajdonképi syntaxis lép előtérbe, s rászorítja a tanulót, hogy az eddig használt fogalmakat és nyelvtani alakokat még jobban begyakorolja, mert azokat együttesen és kapcsolatosan tárja elébe.

Ezt az eljárást szerves módszernek nevezhetni, mely nem csupa név, hanem oly disciplina, mely egyfelől a megismerendő tények sorrendjére vonatkozik; másfelől pedig a tanuló elméjére, mert gondolat-menetét egy nyomon, még pedig vert nyomon való járásra kényszeríti. Mondhatja ugyan valaki ezt a módszert felületesnek, mesterségesnek is; de annyi áll, hogy mindig meg van az a kényszerítő ereje, hogy a dolgok kapcsolatait reprodukáltassa; hogy kifejtse, fokozatosan megélénkítse a tanulmány minden részét, és hogy egységesítő elvével a tanulóba életet öntsön. E módszer alapján a növendék nem annyira ismer, mint tud, és a mit tud, azt ki is bírja fejezni. Valamit ismerni, annyi mint azt mondani, hogy egy bizonyos ténycsoport emlékezetünkbe jutott; de tudni annyi, mint ismételt emlékezéssel azt a ténycsoportot egyéb emlékeink tárházába beiktatni, egyszóval, gondolatunkkal megtartani. Ámde ez a módszer még ezzel sem elégzik meg, mert a nyelvészeti tényeket fejben tartani még nem annyi, mint ajkunkon is hordozni tudni. E végre szükséges az u. n. dictiobeli gyakorlás, mely a beszédszervek emlékezetét, a szó élő részének, a hangnak megtartását eszközli.

IV.

A tanuló házi munkája — mint tudjuk — néma; az osztály az a beszélő hely, hol az idegen nyelv hangjait hallhatja. Ez a módszer az osztályt a dictio állandó helyévé teszi, a hol a napi feladatban előforduló szók, pl. a phrasisokban elékerülnek, a beszédben megélénkülnek; a növendék fülébe csengvén, hallását betöltik, s aztán a tanító vezetése mellett arra szolgálnak, hogy a kimondásban az egész osztályt közösen gyakorolják. Ime egy új, mondhatni cselekvő, élő arczulata ennek a módszernek, melyről azonban jóelőre meg kell jegyezni, hogy nem akar elérhetetlen

eredmények után kapkodni, s épen ezért a használt szók és phrasisok az anyanyelvi szókhoz és phrasisokhoz kapcsolódnak, mint a melyek nem valódi, hanem fictioi tényeket jeleznek.

Jóakaratu theoretikusok nem egyszer hangoztatták, hogy az élő nyelveket a tanító szájából kell tanulni. Szerintök egyetlen szó s egyetlen oly phrasis se kerüljön a tanuló szeme elé, sem a könyvben, sem a fekete táblán, melyet megelőzőleg ne hallott legyen a tanító szájából. Ámde ily formán a tanító kimerülhetne a beszédben, és az osztály még sem haladna elé. Erre hatalmasabb eszköz kell, s több tényezőnek a szerves összefüggése, hogy a szóra és dictiojára, a phrasisra, annak szerkezete és hanghordozása (syntonia) értelmi elsajátítására az osztály minden növendéke egyszerre tegyen szert, azokat együttesen ellenőrizze és egyszerre ismétlje. E munka főtényezője a könyv, mely arra való, hogy fölmentse mind a tanulókat, mind a tanítót a phrasisok elképzelésének gondjától, s a szoros rendbeszedéssel járó fáradságtól. Különösen szabad kezet enged az a tanárnak, s ennél fogva alkalmat ad, hogy hangja és akaratereje az osztály közös munkájának nevezetes támasza legyen. Ő veszi sorra a könyvben levő phrasisokat, s az ő előolvasása mintájára hangoztatják utána a növendékek.

Azt a beszédbeli ügyességet, midőn valaki a mondat hangsúlya körébe eső kifejezéseket egy lélegzettel ki bírja mondani, nevezzük el dictionak. A dictiobeli gyakorlat a könyvből indul ki, s a könyvhöz csatlakozik. A tanár működése csak akkor lehet igazán beható, ha a könyv szövegéhez tűződik. Hiába idézi a szókat s hiába ismétli és ismételteti, hiába való a phrasisok kimondása és utánmondatása: mindannyiát elviszi a szél. A ki azt hiszi, hogy a szó, egyszeri hallásra, emlékezetünkben marad, félreismeri az ismeret természetét. Egyszerre semmit sem lehet megtanulni, a ma kimondott szókat ismételni kell holnap, holnapután és azután még sokáig. A tanulónak ez ismétlésre a könyv szövege nyújtja a legjobb alkalmat az osztályban szintugy, mint otthon, ma szintugy mint holnap, a könyv első lapján szintugy, mint a következőkön, a heti ismétléseknél szintugy, mint az évnegyedieknél.

A kimondott szó a halláshoz szól, az írott vagy nyomtatott pedig a látáshoz. A szó, mint hang, a tárgy jegye; de az írott

szó a hang jegye, tehát kétszeresen jegy, mely fölidézi a jegy képzetét, ha a növendék a dictioi gyakorlatokon megismerkedett a szók hangjaival és a mondatok syntoniájival. Tehát az írás vagy nyomtatás arra segíti az elmét, hogy a látási észrevétellel megragadja azt az illanó természetű hallási észrevételt.

Másfelől az írott szó gondolatot keltvén fel, a nyelvet az írás vagy nyomtatás segélyével könnyebben elemezhetni, mert a szemünk előtt levő phrasis végezetéről, valamint szerkezetéről könnyebben okoskodhatunk. Innen van, hogy a nyelvek grammatikáikat az írás segítségével nélkül formálták; de a nyelvtan tanítása írás nélkül el nem lehet.

A beszélt nyelvet sem megtanulni, sem megtartani nem lehetne, ha a tanuló csak a tanár szájából való hallás pillanatában ragadná meg. Ez első benyomások állandósítására való az osztályban és otthon történő sokszoros ismétlés.

A kimondott phrasis egy jelen levő beszélőre vall; de az írott phrasis egy távollevő beszélőtől ered, a ki a tanulót követvén, neki mindig keze ügyében esik, s a kit könyve segítségével megkérdez akkor a mikor és a hányszor neki tetszik.

De kérdés, hogyan beszéltetjük a tanulókat, hogyan kell szerveznünk a dictiobeli gyakorlatokat? Egyenkénti tanítás mellett, egy husz-harmincz tanulóval bíró osztályban, ha a növendékekkel rendre mondatnók ki a mondatokat, az év végén, heti három órai lecke mellett, egy-egy növendékre esnék talán 100—120 phrasis. Ha meggondoljuk, hogy ezeknek az összege alig megy két nyomott oldalra, s hogy ily ritkán, azaz, nagy időközökben alkalmazva, hatásuk elenyészik; ha ide vesszük továbbá az írásbeli feladatokat, melyek a helyett, hogy az idegen nyelvű folytonos dictiora adnának alkalmat, a javítások alkalmával legalább is két-harmad részben anyanyelvi lecczékké lesznek: lehetetlen át nem látni, hogy ezzel az eljárással a nyelv és a növendék között lassanként áthághatatlan mélység keletkezik, sőt a növendékek csoportjának és a tanárnak tudása között is nagy válaszfal emelkedik. A kérdéses idegen nyelv ily módszer mellett jóformán ki van zárva az osztályból, benne az anyanyelv az uralkodó, mert hiszen az idegen mondatok szerkezetének s a bennök előforduló szók végzeteinek a megbeszélése anyanyelven történik.

Módszerünk egyik nevezetes vonása az együttes dictio-gyakorlatok. A tanár az osztályban elolvassa a napi lecke szövegében előforduló új szokat, hogy kimondásukat mindenki jól megjegyezze. Aztán egy felszólított növendék olvas egy oly phrasist, melyben az ismert szók között egy vagy több most hallott szó is előfordul. A tanár kijavítja a dictiot, újból elmondja a phrasist, s az egész osztály utána mondja a nyomtatott szöveg alapján, a most hallott syntoniát utánozva. Ekként a szók megújulnak az emlékezetben, s egyszerre két érzék, a látás és hallás útján vernek szállást az elmében. Csupán ezek a gyakori és szabatos hallások és az oly dictio-gyakorlatok, midőn a megértett hangokat a tanító maga reprodukálja, bírják a tanuló hallását és hangját úgy idomítani, hogy a könyv szövege láttára, újból megcsendülnek a már sokszor hallott hangok. Ha e tényhez hozzá vesszük, hogy a közös hangoztatással a szó teljesen megelevenedik, és mint olyan az elmére nézve könnyen elsajátíthatóvá válik, a növendékben mintegy észrevétlenül keletkezik az idegen nyelvhez való közeledni akarás és szellemével való rokonszenvezés. Ellenben az élő nyelvek iránt az iskolában szerzett ellenszenvnek méltó szerzője az a módszer, mely iskoláink nagy részében még mindig divatozik, s mely azokat mindenek fölött bonezolando hulláknak tekintvén, a francziát szintugy mint a németet, félholt latinná, vagy obscurus göröggé változtatja.

A holt nyelvek módszerének az élő nyelvekre való alkalmazása mellett a növendéket mindennap serkenteni kellett az erőfeszítésre, és elvégre is a lett az eredmény, hogy a középiskolának sikerült a tanulók két-harmadát, hogy úgy mondjam, hidegre tüzelni az idegen nyelvek iránt. Ellenben a most leirt módszer éppen annál fogva, mert a növendék szellemi szerzeményének lélektani feltételeire támaszkodik, a kedvvel végzett munka következtében a lehető legszebb sikert biztosítja.

A dictio élénkíti a tudást, mert a szókkal, a ragokkal, a constructiókkal és a szabatosan leirt phrasisokkal társítja a hangot és a hangsúlyt; valami élőt, valami színezetet fejez ki, a mi nem csak a fülben csendül, hanem az értelemben, s bizonyos mértékig az érzésben is, mert a közös dictio alkalmával minden növendék rajta van, hogy jól kifejezze az értett hangot, hogy a beszéddel az osztály munkájában egyik érdekelt szereplő lehessen.

Természetes, hogy újból meg újból meg kell próbálkoznia a helyes kiejtés, a hanghordozás, szóval a syntonia nehézségeivel: hangja ingadozik, remeg, s talán csak hosszas erőfeszítés árán bír sikerre jutni. Ámde éppen ez a sokszor ismétlődő erőfeszítés az igazi záloga a haladásnak. Hogy a phrasist a tanuló újból elmondhassa, a végre elméjét rá kell szögeznie és alaposan megfigyelnie. Eleinte talán csak futólag vette szemügyre, de most elméje újból megragadja, és rajta van, hogy azt a maga épségében ismétlje, minél fogva első észrevétele intuitióvá változik.

A beszédbeli gyakorlat tehát nem csupán az ajkak és a beszédszervek mozgásában áll; hanem áll, tovább menve, az értelmi erőnek abból a játékból, melylyel a több oldalról megfigyelt és felfogott elemek emlékezetünk örökre szóló kincsei közé soroztatnak. A beszédbeli készség és kifejezésbeli ügyesség lesznek ez állandó szerzemények hallható kifejezései.

Az iskolai feladatok a beszéd ellenőrzői, s kijavításuk főként a dictio útján történik, mely a phrasist újból meg újból eléveszi, hogy correctül kimondhassa. E szerint a növendék le c z k é j e s z e t h e m á k f ő t á r g y a, egyszersmind az ellenőrzésre való oly alkalom, melyen az együttes dictiókat reprodukálhatja. A dictio-gyakorlatok tehát, melyek látszólag csak a hang gymnastikái, kétszeresen hatnak a növendék fejlesztésére: mint értelmi erő, azaz, mint a szók, constructiók és hangok emlékezete, és mint a beszéd és kifejezésbeli virtuozitás.

A beszélt nyelv hatása nem csak értelmi tehetségeinkre szól, hanem sokkal messzebre. Mondhatni oly erélyt teremt bennünk, mely a legmélyebben összefügg személyiségünk érzetével. Minden szerzett virtuozitás organikus hatalom, mely az embert átjárja mind a velők oszlásáig. Az ily ember erős és fegyverrel vagy eszközzel való bánásra alkalmas, nem csak keze- és karja erejénél, hanem szemmértékénél, izomműködése élénkségénél és biztosságánál fogva; virtualis erejének annál az idio-syncrasiájánál fogva, mely legbensőbb sajátja, mely minden készségének, habitualis működésének s egész constitutiójának a foglalata. Valóban a mi lényünk virtualis erőit inkább ez alkotja bennünk, mintsem tudásunk. Hiszen a kiejtett beszéd értelme, az eszme vagy képzet nem egyéb, mint a dolgokról elménkbe esett meg-

tört sugár. Jelleme ennélfogva inkább külső és kevésbé személyes. De az elocutio, a kifejtett hang a mi testi, szerves erőinkből ered, s mint olyan, személyes életünknek és működő lényünknek érzetével tölt el. A sötétben járkáló gyermek énekel vagy hangosan beszél, mint mondják azért, hogy magát bátorítsa. Igenis, de hogyan bátorítja magát hangadással? Úgy, hogy constatálja önmagának élő jelenlétét, működési s ennek következtében ellenállási erélyét. A kietlen pusztába vagy elhagyott magányba tévedt emberrel szintén megtörténik, hogy elkezd hangosan beszélni vagy kiabálni. A kietlenségben szükségét érzi, hogy érezze az élet működését és elkezd ösztönszerűen beszélni, kiabálni, mert a beszéddel és kiabálással constatálja saját működési hatalmát.

E szerint a beszéd nem csak a kifejezett eszmék közege, hanem vitalitásunknak legbizonyosabb kifejezése. Ennélfogva az idegen nyelvben kifejezett eszme reánk nézve nem annyira új szellemi szerzemény, mint inkább egyéni életerőnknek, személyes erélyünk hatványozódásának a revelatioja.

A dictio-gyakorlatok tehát közelről érintik szerves erélyünket, s mint olyanok, mindennap jobban rávezetnek személyes erőnk érzetére. A beszédbeli virtuositás személyiségünk tüzhelyéhez viszen bennünket, oda, a hol természetünk benszületett ős erői tányáznak, és a hol a személyiségünket alkotó testi és szellemi erőknek kimagyarázhatatlan egysége van.

De más hatása is van az így tanult és gyakorolt nyelvnek. És ez abban áll, hogy a lehető legfeltűnőbben érzeteti velünk a gondolatnak és a beszédnek sajátos egyesülését. Anyanyelvünkön ezt nem érezzük, mert a hosszas megszokás következtében a gondolat és a beszéd folyvást egymásba olvadnak, minélfogva beszélve gondolkodunk és gondolkodva beszélünk. Ez okból a két tény benső viszonya és nagyszerűsége minket teljességgel meg nem lep. Ámde midőn idegen élő nyelvet tanulunk és szülemelő gondolatainkat az idegen idiomban kifejezni próbáljuk: a beszéd mysteriumának kellő közelébe jutunk, s érezzük, hogy a szó az emberi ajkon hogyan születik és tudatunk lesz az értelmi élet és a beszéd szerv mozgása közt létre jött frigről, és az azt kísérő hangokról. Egyszóval a gondolat és a beszéd egyszersmind izoláltan és egyesülten jelentkeznek, s tanui lehetünk annak a kimond-

hatatlanul finom természetű ténynek, midőn az értelmi szikra föl-villanását, czikázását nyomban követi a hang zengzete. Ilyenkor a gondolat, mint a beszéd teremtménye, hallgatója leszen annak a hangnak, melyet hangszervünk épen az ő rendeletére hozott létre.

V.

Befejezésül foglaljuk össze módszerünk fővonásait.

1. Egyszerű, praktikus elemekkel kezd; azzal a házias nyelvvel, melylyel a gyermek vagy ifju vágyai és érzelmei, meg értelmének járása a legerőteljesebben összenőttek. Az élő nyelv tanulása *egészen az anyanyelv elsajátításának a csapásán jár. A legnagyobb szónokká leendő gyermek szintugy a legközönségesebb dolgokat tanulja és hallja elsőben anyjától és dajkájától, mint a leendő napszámos. E részben a beszélni tanuló Chrysostomus és a favágó gyermeke közt nincs egyáltalán semmi különbség. Demosthenes és Cicero, Kossuth és Deák a szónoki nyelvtől a lehető legtávolabb eső mindennapi nyelven beszéltek elsőben. Szintugy kell eljárunk az összes élő nyelvek tanulásánál. Nem az eszmék elvontságaival, nem az irodalmi nyelvvel, hanem a mindennapi érintkezés nyelvével kell kezdeni, s a legközönségesebb viszonyokról a magasabbra emelkedni. A tanuló a gyakorlatilag hasznos és tanúságos szerzemények okáért ismerkedjék az azt a nyelvet beszélő nemzet legfeltünőbb vonásaival, mindennapi észjárásával és szokásos érzésmódjával. Sohasem szabad szem elől téveszteni, hogy midőn élő nyelvet tanulunk, a közönséges, mondjuk a házi nyelv a classikus, s mindaz, a mit a köznapi érintkezésben nem értékesíthetni, meddő ismeret, és a mi a mindennapi beszédből kiesik, okvetetlenül kihull a tanuló emlékezetéből is.*

2. A használt eszközök is merőben gyakorlatiak. Az anyanyelv tanulása alkalmával a kis gyermeknek egyszerre több érzéke gyakorlódik. Ezt a természetes utat követi a szerves módszer is. Hogy monotonná és kiállhatatlanul unalmaßá ne legyen, ez egyszerre gyakorolja a tanuló fülét, szemét és nyelvét: tehát tanulásközben az értés, a hallás, a látás és a beszélés sohasem válnak el egymástól. Egyszeróval az élő nyelv tanításának egyszerre minden élő elemet föl kell ölelnie.

3. A nyelvbe való eme bevezetés teljességgel nem zárja ki az irodalmi tanulmányokat; sőt az az a biztos alap és földszint, melyre ezek, mint emelet és büszke homlokozat kerülnek; a tetőzetet (a beszéd és írásbeli stílt) megadják majd a későbbi tanulmányok és az élet. Hiszen az iskola teljesen megfelel feladatának, ha a növendéket alaposan bevezeti a nyelvbe, a beszédbe és irodalomba. A beszédbe való bevezetés tehát, melyre a tanuló a középiskola alsó- és közép-osztályaiban szert tesz, megkönnyíti a felső osztályok retorikai és irodalmi tanulmányait. Ám itt sem szabad pl. a németül beszédést és írást úgy tanítani, mintha a tanuló arra lenne hívva, hogy a német nemzethez proclamatiot írjon, vagy hogy a birodalmi gyűlésen szónoklatot tartson.

4. Ez a módszer nem tanít sokat. Elve: „keveset, de jól.” A munkát szorosan megszabja ugyan, de szakadatlan ismétléssel gyakran visszatér a tanulók biztos tudására, s őket úgy vezeti, hogy minden előrelépés új erőérzettel töltse el. Nem csapong ide-oda; nem tér ki se jobbra, se balra és soha sem kezd igen nehéz gyakorlatokba, melyeknek hazug eredménye csak arra való, hogy port hintsen a világ szemébe.

Az elmondott elvek alapján idegen nyelvet tanulni annyi mint nem csak új szókat tanulni, hanem új hangokat is tanulni. Az élet nyelvébe, az élő beszédbe való bevezetés megköveteli, hogy a tanulót gyakoroljuk a kiejtésben, a szóknak syntoniákká egyesítésében, hogy megbarátkozzék a hangsúlyozással, a rhythmussal, a cadenciával. Ekként, de csak ekként lesz nyelvtanításunkban a beszéd az erő elve, azaz, oly szellemi és erkölcsi emeltyű, mely az összes erőket edzi s a tudást hatalommá hatványozza.

Felméri Lajos.